

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

УКРАЇНЬКА
ГЕЛЬСІНСЬКА
СПІЛКА З ПРАВ
ЛЮДИНИ

РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖЕРТВ КОНФЛІКТУ

ЩО МОЖЕ ЗАПРОПОНУВАТИ ГРОМАДА
СУМ ТА СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Суми, Київ - 2020

Публікацію підготовлено та видано в межах проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Права людини в дії», який впроваджує Українська Гельсінська спілка з прав людини. Погляди та інтерпретації, представлені у цій публікації, не обов'язково

відображають погляди USAID або Уряду США. Відповідальність за вміст публікації несуть виключно автори та УГСПЛ. Американський народ через USAID надає економічну та гуманітарну допомогу по всьому світу понад 55 років. В Україні допомога USAID надається у таких сферах, як: економічний розвиток, демократія та управління, охорона здоров'я і соціальний сектор. Починаючи з 1992 р., Агентство США з міжнародного розвитку надало Україні технічної та гуманітарної допомоги на суму 1,8 мільярда доларів. Докладнішу інформацію про програми USAID в Україні можна отримати на офіційному веб-сайті USAID <http://ukraine.usaid.gov> та сторінці у Facebook <https://www.facebook.com/USAIDUkraine>.

Реабілітація жертв конфлікту. Що може запропонувати громада Сум та Сумської області / Суми-Київ, 2020 — 36 с.

Аналітичний огляд Української Гельсінської спілки з прав людини продовжує тематичну серію видань під назвою «Реабілітація жертв конфлікту», яка присвячена захисту прав уразливих верств населення в умовах триваючого збройного конфлікту. Цивільне населення та колишні українські військовослужбовці, внутрішньо переміщені особи з порушеннями здоров'я – на що можуть вони очікувати і що вони мають у реальному житті від держави у випадку отримання поранень, контузій та розладів здоров'я? Чи відповідає сучасна система реабілітаційних послуг України викликам збройного конфлікту та очікуванням його жертв?

Аналітичний огляд надає можливість простежити за більшістю проблемних аспектів надання реабілітаційних послуг на рівні м. Суми та Сумської області – від отримання послуг від часу набуття порушень здоров'я та оцінки потреб до отримання реабілітаційних послуг.

УКРАЇНЬСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА
СПІЛКА З ПРАВ ЛЮДИНИ

РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖЕРТВ КОНФЛІКТУ

ЩО МОЖЕ ЗАПРОПОНУВАТИ ГРОМАДА СУМ ТА СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ЗМІСТ

Терміни та скорочення	4
Резюме	5
Методологія	11
1. Кількісні дані та загальні умови забезпечення послугами реабілітації та медицини	14
2. Отримання постраждалими особами реабілітаційних послуг в Сумах та Сумській області	18
3. Встановлення інвалідності та підтвердження зв'язку захворювання в наслідок збройного конфлікту	24
4. Кількісні дані та загальні умови забезпечення послугами реабілітації та медицини	30
5. Психологічна та психотерапевтична реабілітаційна допомога	34
Рекомендації	36

ТЕРМІНИ ТА СКОРОЧЕННЯ

АТО/ООС – Антитерористична операція

це комплекс заходів, спрямованих на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань, яка є частиною агресії Російської Федерації проти України. АТО тривала з 14.04.2014 р. до 30.04.2018 р. Після АТО на сході України була введена Операція об'єднаних сил (ООС).

ВПО – внутрішньо переміщена особа

це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів

дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні.

Соціальна допомога

це всі види державного соціального забезпечення, які виплачуються в грошовій або натуральній формі.

Соціальний захист

це система заходів правового, соціально-економічного та організаційного характеру, що гарантується і реалізується державою для забезпечення гідного життя, тобто матеріальної забезпеченості на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства і вільного розвитку людини.

Соціальна підтримка

форма соціального захисту, що включає систему заходів щодо надання за рахунок місцевих бюджетів допомоги у грошовій або натуральній формі, соціальних послуг і пільг сім'ям і громадянам, які опинились в скрутних життєвих обставинах та самостійно не можуть вийти з цього становища

ІПР

індивідуальна програма реабілітації людини з інвалідністю.

КУ

комунальна установа.

ЛКК

лікарсько-консультативна комісія.

МСЕК

медико-соціальна експертна комісія.

БПД

центри та бюро системи безоплатної вторинної правової допомоги.

РЕЗЮМЕ

З самого початку війни на сході країни та окупації Криму Українська Гельсінська спілка з прав людини здійснює регулярний моніторинг дотримання прав людини органами державної влади та місцевого самоврядування.

На жаль, традиційна система послуг охорони здоров'я та реабілітації занадто повільно пристосовується до потреб суспільства, зокрема, досі відсутні дієві механізми соціально-правового захисту і системи реабілітаційних послуг (медична, фізична реабілітація, психологічна реабілітація та допомога, надання допоміжних заходів) для цивільних постраждалих від війни громадян. Внутрішньо переміщені особи, які пережили травмуючі події, отримали контузії та поранення, набули стійких порушень здоров'я, загострення хронічних захворювань та виникнення онкології, залишаються здебільшого сам на сам зі своїми проблемами. Зневірюються, що можуть отримати будь-яку допомогу від приймаючої громади через відсутність чітко прописаних заходів та програм на місцевому рівні. А дехто з них лише у судовому порядку доводить своє право на отримання елементарної допомоги від держави.

З впровадженням реформи децентралізації в Україні передача повноважень і фінансів дещо розширила можливості жителів регіонів мати вплив на розподіл коштів, вимагати від органів місцевої влади більш раціонального витрачання. Тож, кожній людині важливо знати, які саме програми соціального захисту діють в регіоні, як та ким вони реалізуються, хто отримує певні пільги та як само їх можна оформити. Це актуально не тільки для внутрішньо переміщених осіб, які на 7 році війни вже мають бути частиною приймаючої громади, данні можливості є важливими і для учасників АТО/ООС та їх сімей. Адже захисники України, повертаючись з районів бойових дій також потребують реінтеграції, яка, безумовно, включає програми соціального захисту. Вивчати можливості регіональних бюджетів, вимагати від органів місцевої влади і самоврядування соціальної підтримки відповідно до своїх потреб, раціональної та дієвої – це завдання для відповідальної громадськості з числа представників спільноти ветеранів.

Відповідно, вельми актуальним було проведення моніторингу системи реабілітаційних послуг саме на рівні громади – в місті Суми та Сумській області. Впродовж лютого та березня 2020 р. було проведено опитування внутрішньо переміщених осіб і демобілізованих учасників бойових дій, які мешкають в регіоні, а також проаналізовано адміністративні дані щодо забезпечення заходів медичної, соціальної й психологічної реабілітації цільових груп, оцінки їх потреб, забезпечення допоміжними засобами, надання компенсацій за рахунок місцевих бюджетів.

Автори сфокусували увагу на наступних проблемних аспектах:

- перешкоди в отриманні послуг з охорони здоров'я та реабілітації внутрішньо переміщеними особами з порушеннями здоров'я та демобілізованими учасниками АТО та ООС, що набули порушень здоров'я як до набуття інвалідності, так і після набуття інвалідності;
- перешкоди у встановленні інвалідності та наданні відповідних послуг, пов'язаних з інвалідністю;
- забезпечення цих осіб гарантованим законодавством рівнем соціальної підтримки.

У аналітичному звіті наводяться приклади недоліків в захисті осіб, які постраждали від збройного конфлікту, а також вивчається оцінка цільових груп на предмет найбільш актуальних проблем надання реабілітаційних послуг.

З'ясовано, що місцеві ініціативи з формування системи реабілітації, яка б враховувала виклики в суспільстві, пов'язані із наслідками збройного конфлікту, на Сумщині взагалі відсутні. Не ведеться облік осіб, в тому числі внутрішньо переміщених, у яких виявлено хвороби або загострення хвороб внаслідок збройного конфлікту.

Відсутня окрема програма соціального захисту цивільних осіб, що набули поранень/хронічних захворювань внаслідок збройного конфлікту в м. Суми та згідно з аналізом відкритих даних на сайтах ОМС, такої програми, що стосувалась би цивільних осіб, немає і в інших населених пунктах Сумської області. Обласними та місцевими бюджетними програмами не передбачені й заходи щодо надання компенсацій чи додаткової фінансової допомоги цивільним особам, що набули поранень, контузії, каліцтва.

Оцінка потреб у медичних послугах дітей, що втратили здоров'я внаслідок збройного конфлікту в області також не проводилась.

Крім того, сформульовано низку рекомендацій для органів місцевого самоврядування, враховуючі які вони зможуть адаптувати програми соціальної підтримки потребам жертв збройного конфлікту, а саме:

1. Розробити механізм обліку та системної оцінку потреб жертв збройного конфлікту (проведення опитувань співробітниками підпорядкованих служб та установ соціального захисту; замовлення відповідного дослідження у неурядових організацій).
2. Розробити та затвердити програми (або передбачити окремі заходи) щодо надання медичних, оздоровчих, соціально-психологічних, реабілітаційних послуг цивільним постраждалим особам.
3. При розробці нових програм та оновленні вже діючих, брати до уваги наявність в громаді дітей, які мають статус постраждалих внаслідок військового конфлікту.
4. Передбачити видатки з міського бюджету щодо надання компенсацій на оздоровлення особам з числа ВПО, які цього потребують.
5. Активізувати інформування цільової аудиторії про вже існуючі програми (заходи) щодо надання допомоги постраждалим учасникам бойових дій, АТО, ОСС та цивільним особам.
6. При прийнятті нових програм та/або оновленні вже діючих, провести дослідження доступності програм соціального захисту для ветеранів та їх ефективності, з урахуванням досвіду найкращих практик соціального захисту з інших областей України.
7. Проаналізувати діяльність громадських організацій, які працювали в рамках використання механізму соціального замовлення на 2019 р., щодо доцільності та ефективності заходів, звернути їх увагу на необхідність прозорості та регулярності звітування.
8. Вивчити потреби та за необхідністю організувати навчання психологів, які зможуть надавати психологічну допомогу постраждалим внаслідок військового конфлікту.
9. Забезпечувати виїзди необхідних фахівців (психологів, соціальних працівників, медиків, реабілітологів) у віддалені райони регіону.
10. Проаналізувати можливість обслуговування на базі КУ «Центр допомоги учасникам АТО та членам їх сімей також і цивільних постраждалих».

EXECUTIVE SUMMARY

The Ukrainian Helsinki Human Rights Union performs regular monitoring of human rights compliance by the national and local public bodies since the beginning of the armed conflict in the country's east and Crimea's occupation.

Unfortunately, the traditional system of healthcare and rehabilitation services in Ukraine is too slow to adapt to the public needs, in particular, there are still no effective mechanisms for providing war-affected citizens with social and legal protection and rehabilitation services (medical, physical, psychological rehabilitation, and supporting services). Internally displaced persons that have survived traumatic events, received concussions and injuries, developed permanent health problems, including cancer-related as well as exacerbation of pre-existing chronic illnesses, are by and large left to fend for themselves. The absence of clearly defined measures and programs at the local level is making them lose hope of ever getting help from their host communities, while some are even forced to defend their right to basic state support in court.

The transfer of certain powers to regions, including more authority in the handling of funds, which came with the decentralization reform in Ukraine, has somewhat improved the ability of those living in regions to influence budget allocation and to demand more sensible spending from their governments. Therefore, everyone should be aware of the social protection programs that are being implemented in their region, how it is being done and by whom, as well as who can benefit from them and how to sign up for these benefits. It is relevant not just to the IDPs, who should have already become part of their host communities by the 7th year of the war, but also to the participants of the Anti-Terrorist/ Joint Forces Operation and their families. After all, Ukraine's defenders also need reintegration after returning from the combat zone, and this definitely includes social protection programs. Right now all civic-minded veterans should be looking into the budgets of their respective regions, demanding from local authorities to be provided with sensible and effective social support in accordance with their needs.

Hence, this made it important to perform monitoring of the rehabilitation services system at the community level – in the city of Sumy and Sumy Oblast. During May-June 2019 we interviewed IDPs and demobilized servicepersons residing in this region, as well as analyzed administrative data on the provision of medical, social and psychological rehabilitation to the target groups, assessment of their needs, provision of disability equipment, as well as provision of compensation at the expense of the local budgets.

The authors focused attention on the following problematic aspects:

- barriers in receiving healthcare and rehabilitation services by IDPs with health problems and demobilized military who have developed health problems either before or after developing a disability;
- barriers with obtaining a disability status and provision of appropriate disability-related services;
- providing these persons with a law-guaranteed level of social support.

This analytical report provides examples of systemic shortcomings in the statistical records of the conflict-affected population, as well as studies target groups in order to identify the most pressing problems relating to provision of rehabilitation services.

As we established, Sumy Oblast lacks any initiatives on creating a rehabilitation system that would take into account the current challenges in society related to the armed conflict consequences. There are no records of the population, including IDPs, who have been diagnosed with illnesses or exacerbation of a pre-existing condition caused by the armed conflict.

There is no dedicated social protection program in Sumy for civilians who were injured and/or developed chronic illnesses as a result of the armed conflict; furthermore, based on the analysis of publicly available information on the websites of local self-government bodies, other cities of Sumy Oblast also offer no such programs. Regional and local budget programs do not provide for any measures aimed at ensuring compensation or financial assistance for civilians who have received injuries, concussions or trauma.

The region's authorities have also failed to study the needs for medical services among children who developed health problems as a result of the armed conflict.

A number of recommendations have been formulated for local authorities, which should help them tailor social support programs to the needs of the conflict-affected population, namely:

1. To develop a mechanism for keeping records and performing comprehensive assessment of the needs of the conflict-affected population (through conducting interviews by the staff members of appropriate services and social protection bodies; commissioning NGOs to conduct research into this subject).
2. To develop and adopt programs (or to plan separate measures) for provision of medical, wellness, social, psychological and rehabilitation services to the conflict-affected civilians.
3. When developing new programs and updating existing ones, to take into account the presence in the community of children with the status of the armed conflict victim.
4. To allocate funds in the local budgets to compensate for wellness services for those IDPs in need.
5. To step up informing the target audience about existing programs (measures) aimed at providing assistance to conflict-affected ATO/JFO participants and civilians.
6. When adopting new programs and/or updating existing ones, to analyze how accessible the programs are to veterans and how effective they are, as well as take into account the best social protection practices from other regions of Ukraine.
7. To study the activities of NGOs that provided public services in 2019 through a social order mechanism, in regards to the expediency and effectiveness of the measures, as well as draw their attention to the need for transparency and regular reporting.
8. To assess needs and, if necessary, arrange training of psychologists to enable them to provide psychological assistance to the conflict-affected population in the future.
9. To organize visits of specialists in demand (psychologists, social workers, medical workers, rehabilitation experts) to the oblast's remote areas.
10. To analyze and consider option of using the Support Center for ATO Participants and Their Families to provide assistance to conflict-affected civilians as well.

МЕТОДОЛОГІЯ

Очевидними і закономірними наслідками воєнних дій і збройного конфлікту є погіршення становища постраждалих осіб, що ставить перед органами місцевої влади важливе завдання з надання послуг реабілітації, забезпечення соціального захисту на повноцінному рівні, якісної охорони здоров'я для усіх категорій таких осіб.

В Сумській області можна виділити такі категорії постраждалих осіб:

- внутрішньо переміщені особи, що набули ушкоджень здоров'я спричиненого боєприпасами, яким гарантовано певний рівень соціального захисту через встановлення статусу особи з інвалідністю внаслідок війни;
- внутрішньо переміщені особи, що набули порушень здоров'я чи інвалідності внаслідок захворювань безпосередньо не пов'язаних з пораненнями, контузією чи каліцтвом, але є наслідком збройного конфлікту – наслідки стресових розладів, переховування від обстрілів, інше;
- учасники АТО (ООС) – демобілізовані військовослужбовці та добровольці, що набули порушень здоров'я чи інвалідності під час участі у бойових діях на сході України.

Мета аналітичного огляду – аналіз ситуації з отриманням послуг охорони здоров'я та реабілітації постраждалими внаслідок збройного конфлікту в Сумській області.

Предметом огляду є: існуюча на регіональному та місцевому рівні система соціального захисту, реабілітації та охорони здоров'я, її відповідність потребам постраждалих внаслідок збройного конфлікту.

Завданням огляду є моніторинг процесу надання послуг: аналіз потреб та проблем, отримання послуг від часу набуття порушень здоров'я до безпосередньо отримання реабілітаційних послуг на рівні громади.

Автори сфокусували увагу на наступних проблемних аспектах:

- перешкоди в отриманні послуг з охорони здоров'я та реабілітації внутрішньо переміщеними особами з порушеннями здоров'я та демобілізованими учасниками АТО та ООС, що набули порушень здоров'я як до набуття інвалідності, так і після набуття інвалідності;

- перешкоди у встановленні інвалідності та наданні відповідних послуг, пов'язаних з інвалідністю;
- забезпечення цих осіб гарантованим законодавством рівнем соціальної підтримки.

Огляд було сформовано на основі чотирьох методологічних компонентів.

1. Аналіз права дозволив окреслити діючі в місті та області цільові та інші програми з забезпечення послуг з охорони здоров'я та реабілітації, а також належного забезпечення соціальних гарантій. Були проаналізовані відкриті дані: [програми](#) та звіти, які розміщуються на офіційних сайтах органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.
2. Аналіз адміністративних даних. Для об'єктивного висвітлення ситуації із наданням реабілітаційних послуг постраждалим внаслідок збройного конфлікту, було підготовлено запити до Сумської обласної державної адміністрації та Сумської міської ради з метою збору кількісних і якісних даних. Окрему увагу автори приділили питанню необхідності ведення реєстру кількості осіб, які набули порушень здоров'я внаслідок поранень, контузії чи каліцтва, з числа внутрішньо переміщених осіб; дані щодо встановлення інвалідності таким особам, а також щодо внутрішньо переміщених осіб, інвалідність яких встановлено вперше, а також наявність системної оцінки їх потреб.
3. Опитування цивільних осіб, що набули порушень здоров'я внаслідок поранень, контузії чи каліцтва під час бойових дій або членів їхніх сімей, а також демобілізованих учасників бойових дій.

Респондентами, що представляли групу цивільних осіб (31 респондент) з порушеннями здоров'я, стали отримувачі правових послуг громадської приймальні УГСПЛ на Сумщині, а також підопічні підрозділів-центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Іншу групу респондентів становили учасники АТО (ОСС) (29 респондентів) з числа підопічних підрозділів-центрів соціальних служб для сімей, дітей та молоді, особи, що зверталися за безоплатною правовою допомогою в центри надання БПД та підопічні громадських організацій, які об'єднують відповідну категорію осіб на Сумщині. Завдяки співпраці з партнерами громадської приймальні УГСПЛ, географія проведення опитування включає наступні населені пункти області:

Сумах, Конотоп, Ромни, Буринь, Охтирка, Шостка, а також села Великописарівського, Путивльського районів.

Респондентам пропонувалося відповісти на запитання, пов'язані з отриманням ними реабілітаційних послуг після набуття порушень здоров'я – інформування про такі послуги, планування послуг. У разі, якщо респонденти набули інвалідності або звернулися по встановлення інвалідності, опитування включало питання щодо наявності перешкод під час отримання інвалідності. Зрештою, респондентів просили оцінити відповідність наданих їм реабілітаційних послуг та засобів їхнім очікуванням.

Опитування були проведені за допомогою телефонного зв'язку, через розповсюдження опитувальників для самостійного заповнення та шляхом заповнення спеціально створеної за опитувальником гугл-форми з подальшим аналізом отриманих даних.

Цитати постраждалих осіб, що використовуються у звіті, отримані під час телефонного анкетування респондентів, в ході самозаповнення гугл-форми, а також під час фінального заходу з презентування попередніх результатів огляду.

1. Кількісні дані та загальні умови забезпечення послугами реабілітації та медицини

Станом на 23.03.2020 р. кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в Сумській області - 11 188. Що стосується м. Суми, то в Департаменті соціального захисту Сумської ради перебуває на обліку 4 529 внутрішньо переміщених осіб, із них 282 особи з інвалідністю, у тому числі 14 дітей з інвалідністю. За офіційною інформацією лікувально-профілактичних закладів Сумської області кількість цивільних осіб, що набули поранення у 2014 році - 6, з них 1 особа — до 18 років. Встановлено інвалідність 1 особі від загального захворювання. За 2015-2019 роки цивільних осіб, що набули поранення не зареєстровано.

Згідно ЗУ від 20.10.2014 року № 1706VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні (ст. 14). Між тим, гарантовані Законом заходи соціального захисту та надання медичної допомоги, жодним чином не враховують усю складову проблем – побутових, матеріальних, медичних, психологічних, перебування під обстрілами, контузії чи поранення – які так чи інакше позначилися на здоров'ї цих людей, призвели до хронічних захворювань або погіршили їх перебіг, у тому числі, привели до виникнення нових хвороб, у тому числі, онкологічних. Всесвітня організація охорони здоров'я зазначає, що процес реабілітації передбачає виявлення проблем та потреб людини, пов'язаних із факторами особи та навколишнього середовища, визначення цілей реабілітації, планування та вжиття заходів, а також оцінку їхньої ефективності. Враховуючи те, що послуги з реабілітації та медичної допомоги повинні починатися від стаціонарного лікування та продовжуватися отриманням необхідних послуг на рівні громади, в якій проживає особа, ми розраховували знайти в місцевих та обласних програмах соціального захисту населення окремі заходи, націлені саме на вирішення питань медико-соціальної допомоги та психологічної підтримки внутрішньо переміщених осіб та тих, хто постраждав внаслідок збройного конфлікту на сході країни.

Окремо зазначаємо, що за офіційними відповідями на надіслані запити, **окремого обліку щодо надання медичної допомоги зазначеним особам не ведеться. Також не ведеться облік осіб, в тому числі внутрішньо переміщених, у яких виявлено хвороби або загострення хвороб внаслідок збройного конфлікту. Відсутня окрема програма соціального захисту цивільних осіб, що набули поранень/хронічних захворювань внаслідок збройного конфлікту в м. Суми** та згідно з аналізом відкритих даних на сайтах ОМС, такої програми, що стосувалась би цивільних осіб, немає і в інших населених пунктах Сумської області. Обласними та місцевими бюджетними програмами не передбачені й заходи щодо надання компенсацій чи додаткової фінансової допомоги цивільним особам, що набули поранень, контузії, каліцтва.

Що стосується учасників АТО (ОСС), згідно за інформацією 2019 р., кількість учасників АТО /ООС – 1 2594 осіб. % учасників АТО/ООС від постійного населення області 1,17%. Кількість членів сімей загиблих (померлих) учасників АТО /ООС – 236 осіб. В обласному госпіталі проліковано та виписано зі стаціонару 101 учасника АТО, з наслідками травм і поранень, отриманих при виконання військового обов'язку, в закладі проліковано 5 осіб. Реабілітаційного лікування потребувало 25 осіб, оздоровлено 12 осіб (48%). В Українському державному медико-соціальному центрі ветеранів війни с. Цибли оздоровлено 6 учасників АТО. Амбулаторно в лікувально-профілактичних закладах області оздоровлено 192 учасника АТО, що становить 71,6% від потреби. При наявності показань зазначена категорія осіб направляється на стаціонарне обстеження та лікування в заклади охорони здоров'я. Стаціонарно оздоровлено 177 учасників АТО - 97,3% від потреби.

Усього станом на 25.01.2020 в закладах охорони здоров'я області на обліку перебуває 262 учасника АТО з групою інвалідності, у тому числі, з першою групою інвалідності - 19, другою - 67, третьою - 176 осіб.

Станом на 25.01.2020 р. на медико-соціальних експертних комісіях всього оглянуто 10 осіб, учасників антитерористичної операції, із них 5 осіб вперше, 5 - повторно у зв'язку із закінченням терміну

інвалідності, для зміни причини інвалідності, проведення контролю та корекції індивідуальної програми реабілітації інвалідів, тощо. Серед оглянутих встановлено групу інвалідності - 3 особам (30%), у тому числі першу - випадки відсутні, другу - 1 особі (33,3%), третю - 2 особам (66,7%)

Загалом в Сумській області питання надання послуг з медичної, психологічної реабілітації, забезпечення технічними чи іншими засобами реабілітації, засобами медичного призначення категорії громадян з інвалідністю забезпечуються за рахунок державних програм та нормативно правових актів, деякі заходи для окремих груп населення та за певними категоріями захворювання фінансуються ще й за рахунок коштів міського та обласного бюджетів.

Відповідно до Наказу МОЗ України від 19.03.2018 №503 «Про затвердження порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, та форми декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу» мешканці Сум та області, в тому числі внутрішньо-переміщені особи, що офіційно зареєстровані у відповідному населеному пункті та уклали декларацію з сімейним лікарем, мають право отримувати лікарські засоби згідно з урядовою програмою «Доступні ліки». За офіційною інформацією у 2019 р. в Сумській області 211 особам з числа ВПО виписано 509 рецептів за програмою «Доступні ліки».

Крім того, безоплатний або пільговий відпуск лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування провадиться групам населення та за категоріями захворювань згідно з додатками 1 і 2, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 17.08.1998 № 1303 «Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань». Відпуск лікарських засобів безоплатно і на пільгових умовах у разі амбулаторного лікування осіб провадиться аптеками за рецептами, виписаними лікарями лікувально-профілактичних закладів первинної ланки, з якими укладена декларація. За оперативною інформацією у 2019 р. надано лікарських засобів безоплатно 33 внутрішньо переміщеним особам на загальну суму 48

389,4 грн, на пільгових умовах - 35 особам на суму 12 853,50 грн.

У 2019 р. для обласних закладів охорони здоров'я на придбання лікарських засобів та виробів медичного призначення виділено 71,5 млн грн, з них з державного бюджету — 51,8 млн грн, з обласного бюджету — 19,7 млн грн. На виконання заходів програмного характеру в порядку централізованого постачання за рахунок державного бюджету Сумською областю отримано медикаментів та медичних виробів на загальну суму 114 млн. 123,6 тис. грн.

Органами соціального захисту населення Сумської області (на виконання умов Порядку забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення і виплати грошової компенсації вартості за самостійно придбані технічні засоби реабілітації, затвердженого ПКМУ від 05.04.2012 р. № 321 (зі змінами), потребуючі особи з інвалідністю, діти з інвалідністю та інші окремі категорії осіб впродовж останніх років в повній мірі забезпечені технічними та іншими засобами реабілітації. Беручи за приклад, упродовж 2019 р. з державного бюджету на виконання бюджетної програми 2507030 «Заходи із соціальної, трудової та професійної реабілітації осіб з інвалідністю» за напрямком «Забезпечення окремих категорій населення України технічними та іншими засобами реабілітації» виділено кошти у сумі 66 485 971 грн. Використано кошти у сумі 56 462 620,96 грн, тобто навіть близько мільйона гривень повернуто до держави надлишково виділених коштів.

Зазначена інформація свідчить про те, що на місцевому рівні не впроваджуються заходи з підтримки цивільних осіб, що набули порушень здоров'я внаслідок збройного конфлікту та проживають в Сумах або області. Отримані адміністративні дані свідчать про неефективну або взагалі відсутню політику з інформування внутрішньо переміщених осіб з порушеннями здоров'я про місцеві програми, навіть про заходи національних програм як то отримання постраждалими засобів реабілітації до встановлення їм статусу особи з інвалідністю.

2. Отримання постраждалими особами реабілітаційних послуг в Сумах та Сумській області

В області функціонує мережа із 12 центрів комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та дітей групи ризику системи соціального захисту населення, зокрема Сумський обласний центр комплексної реабілітації для дітей та осіб з інвалідністю, 11 місцевих центрів: у Білопільському, Буринському, Путивльському, Шосткінському, Ямпільському районах та містах Глухів, Конотоп, Охтирка, Ромни, Шостка, Суми 3 відділення соціальної реабілітації для дітей з інвалідністю (у Кролевецькому, Недригайлівському, Сумському районах), що входять до складу установ-надавачів соціальних послуг. Також, у м. Суми на базі громадської організації «Феліцитас» діє реабілітаційна установа змішаного типу (комплексної реабілітації) для осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень — Центр «Сприяння». **Упродовж 2019 р. та січня-лютого 2020 р. особи, що набули порушень здоров'я внаслідок збройного конфлікту, за умови обов'язкової наявності інвалідності (крім дітей групи ризику), до вищезазначених реабілітаційних установ системи соціального захисту не звертались. А згідно проведеного опитування, особи не проінформовані або проінформовані лише частково про можливість та порядок звернення до відповідних реабілітаційних установ.**

Однією з категорії осіб, яким надаються соціальні послуги у Сумському обласному центрі соціально-психологічної допомоги є особи, що постраждали внаслідок збройних конфліктів.

- У **2014 р.** звернулося **15 осіб, 8 особам** наданий тимчасовий притулок.
- У **2015 р.** звернулося **7 осіб, 7 особам** наданий тимчасовий притулок.
- У **2016 р.** звернулося **9 осіб, 3 особам** наданий тимчасовий притулок.
- У **2017 р.** звернулося **15 осіб, 12 особам** наданий тимчасовий притулок.
- У **2018 р.** звернулося **16 осіб, 4 особам** наданий тимчасовий притулок.
- У **2019 р.** звернулося **8 осіб, 2 особам** наданий тимчасовий притулок

Зазначимо, що в області немає об'єктів соціального житла для ВПО, тому цей центр по-суті був та залишається єдиною можливістю отримати тимчасовий притулок для осіб, які переміщуються зі сходу України та не мають можливості винаймати житло.

Усім клієнтам закладу, які постраждали внаслідок збройних конфліктів, надано психологічні, юридичні, соціально-педагогічні послуги, консультаційні послуги з працевлаштування. За потреби, надано тимчасовий притулок та забезпечення продуктами харчування, сезонним одягом, ліками (за сприяння громадських організацій, благодійників міста).

Зрозуміло, що для осіб, що втратили здоров'я внаслідок збройного конфлікту, а також внутрішньо переміщених осіб з порушенням здоров'я / інвалідністю, отримання соціальної допомоги, надання медичних та соціальних послуг мали б бути досить затребувані. Та як свідчать отримані під час опитування дані, найбільш поширеними послугами, які отримують ВПО на Сумщині, є надання інформації з питань соціального захисту.

Станом на 25.02.2020 р. в Сумській області 132 дітям встановлено статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. **Оцінка потреб у медичних послугах дітей, що втратили здоров'я внаслідок збройного конфлікту не проводилась.**

Згідно опитування, особи, що виховують дитину зі статусом постраждалої внаслідок військового конфлікту, відмічають серед соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати надання інформації з питань соціального захисту населення – 15%; допомогу в оформленні документів – 11%; допомогу в отриманні БПД – 3%.

Що зазначали як підтримку від органів місцевої влади переселенці, які мали погіршення здоров'я у себе/членів родини під час опитування у відкритих питаннях:

- Допомога в оформленні статусу дитини, що постраждала внаслідок військового конфлікту.
- Оформлення та отримання виплат для ВПО (на покриття комунальних витрат ПКМУН°505).
- Безкоштовне відвідування дітьми гуртків.

- Соціально-психологічна підтримка від фахівців при зверненні (окремо виділяють підрозділи-центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді).
- Безоплатна правова допомога та центрів системи безоплатної вторинної допомоги.
- Окремі засоби та заходи реабілітації (зазначено якість, але недостатню кількість).

«Не знаю, чи потрібна мені психологічна підтримка» – зазначили 19% опитаних ВПО, хоча майже кожен з них згадував про стрес та психологічні проблеми.

Крім того, під час опитування було зазначено про НГО «Альтруїст», «Самаритяни Сумщини», БО «БФ «Добро Ти», які надають переселенцям вразливих категорій продуктові набори та ГП УГСПЛ – в якості безоплатної правової допомоги (згадують ВПО з оформленою та не оформленою інвалідністю).

За [інформацією](#) керівника ГО «Самаритяни Сумщини», за весь час реалізації гуманітарного проекту за підтримки Міністерства зовнішніх справ ФРН у контакт з Посольством ФРН в Україні, Спілкою Робітничих Самаритян Німеччини, Спілкою Самаритян України, було профінансовано гуманітарної допомоги на суму понад 6 млн грн. Щомісяця з 2015 р. по 2017 р. охоплювались допомогою більше 1500 родин, які отримували продукти, підгузки, дитяче харчування, ковдри та рушники, а також ліки, що необхідні при хронічних захворюваннях. Нажаль, проект було припинено на кінець 2017 р.

Продуктові набори від БО «БФ «Добро Ти», який розпочав на Сумщині свою діяльність в 2019 р., щомісячно отримують близько 75 родин ВПО, які мають потребу в допомозі (пенсіонери, самотні батьки, мають в родині особу з інвалідністю, постраждали від конфлікту, але не оформили статус особи з інвалідністю, мають дітей, що постраждали в наслідок військового конфлікту). Допомога надається виключно за рахунок благодійних пожертв.

Варто зазначити, що згідно офіційної відповіді Департаменту соціального захисту населення, з січня 2017 р. по лютий 2020 р. отримали технічні засоби реабілітації 26 осіб з інвалідністю (6 дітей). В КУ «Сумський міський територіальний центр соціального обслуговування «Берегиня» соціальні послуги отримали в 2019 році: на дому 3

особи (одна платно); продуктові набори/обіди – 4 особи; «соціальне таксі» – 1 особа.

Нажаль більшість ВПО зазначали, що інформація про реабілітацію або перелік послуг та засобів, хто їх може надати - їм невідомі.

Медична допомога внутрішньо переміщеним особам надається у лікувально-профілактичних закладах області за місцем їх тимчасово проживання. При цьому збільшення навантаження на медичні заклади ті установи Сумської області у зв'язку із потребами осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту та внутрішньо переміщених осіб не відмічалось. У грудні 2015 р. виділені додаткові кошти на медичне забезпечення тимчасово переміщених осіб у сумі 1 млн 344,5 тис. грн., які були розподілені між закладами вторинного та третинного рівня відповідно до кількості тимчасово проживаючих осіб. Згідно офіційної інформації, особи, які набули порушень здоров'я внаслідок збройного конфлікту, можуть отримати медичні реабілітаційні послуги у медичних закладах області шляхом проходження амбулаторного та стаціонарного відновного лікування за умови укладання декларації з сімейним лікарем та відповідного направлення на лікування.

Краще в області організована діяльність, яка стосується **реабілітаційних послуг для учасників бойових дій та членів їх сімей**, адже у березні 2016 р. рішенням Сумської міської ради створено [КУ «Центр учасників бойових дій»](#) Сумської міської ради, метою діяльності якої є реалізація соціальних, медичних, психологічних заходів відновлювального характеру, спрямованих на попередження прогресування патологічного процесу, усунення чи максимально можлива компенсація обмежень життєдіяльності, відновлення здоров'я учасників бойових дій, учасників АТО та членів їх сімей. Центр співпрацює з благодійними, волонтерськими та громадськими організаціями ветеранів АТО, зокрема, проводяться заняття з панкратіону для дітей. Проводяться заняття на тренажері «правило», заняття з оздоровчої йоги, майстер-класи з залученням волонтерів та працівників закладу. Організуються відвідування театрів, концертів та циркових вистав. На базі Центру проводяться наради громадських організацій, що опікуються учасниками бойових дій.

КУ «ЦЕНТР УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ» СМП має на меті реалізацію соціальних, медичних, психологічних послуг відновлювального характеру, спрямованих на попередження прогресування патологічного процесу, обмеження життєдіяльності, відновлення здоров'я учасників бойових дій, учасників АТО та членів їх сімей (діє з березня 2016 р.)

За січень 2020 року до Центру з різних питань звернулися **361** особа. Усього з початку року учасникам АТО і членам їх сімей Центром було надано **1938** послуг.

При Центрі утворено групи підтримки самопомоги та взаємодопомоги для учасників АТО із залученням учасників АТО до таких груп.

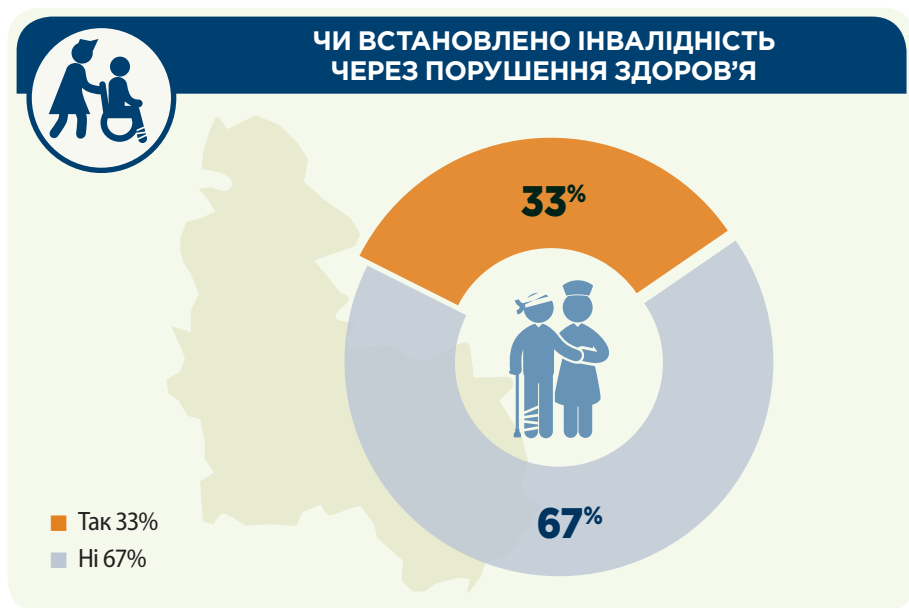
Координатором роботи з питань реабілітації учасників антитерористичної операції у Сумській області наказом управління охорони здоров'я Сумської обласної державної адміністрації визначено [КЗ СОР «Сумський обласний клінічний госпіталь ветеранів війни»](#). Даний заклад забезпечує організацію реабілітації та планового лікування у неврологічному, кардіологічному, терапевтичному та хірургічному відділеннях.

Зазначимо, що на презентації попереднього аналізу даного звіту учасниками заходу було зазначено, що КУ «Центр учасників бойових дій» має гарні реабілітаційні можливості, і було б на користь розширення послуг центру також і на внутрішньо переміщених осіб. Під час виходу в ефір сюжету про презентацію аналітичного огляду, місцеві журналісти взяли [коментар](#) у керівника центру з питанням щодо можливості включення категорії ВПО до обслуговування.

Що стосується оформлення статусу дитини, постраждалої внаслідок військового конфлікту, ми зазначаємо, що підрозділів-центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді ведеться робота в цьому напрямку, в тому числі, у співпраці з ГП УГСПЛ на Сумщині, фахівці якої склали [алгоритм оформлення статусу](#) для подальшого розповсюдження серед підопічних центрів та ВПО в області, але ми спостерігаємо відсутність подальшого аналізу потреб таких осіб на рівні ОМС та не включення цієї категорії осіб в дієві місцеві програми.

3. Встановлення інвалідності та підтвердження зв'язку захворювання в наслідок збройного конфлікту

Серед опитуваних, які отримали порушення здоров'я в наслідок військового конфлікту на сході України, відповіді розподілились таким чином:

Зокрема, тих, хто брав участь в бойових діях та оформлювали інвалідність, серед опитуваних було 19 осіб. Щодо перешкод під час встановлення інвалідності називають:

- занадто довго тривала сама процедура – 34%;
- не була передана довідка з місця служби – 1 особа.

Тих хто, набув порушень здоров'я через виявлене або загострюване захворювання, серед опитуваних було 4 особи. Щодо перешкод під час встановлення інвалідності називають:

- захворювання не пов'язане зі військовим конфліктом або немає можливості пояснити цей зв'язок.

Крім того, ми стикнулись з низькою інформованістю осіб щодо своїх можливостей, адже серед відкритих відповідей було й таке: «не знаю, чи можу і оформити інвалідність».

ЯКІ ПОРУШЕННЯ ЗДОРОВ'Я ВКАЗУВАЛИ ОПИТУВАНІ:

- «Осколкові поранення»
  - «Перелом руки/ноги»
  - «Черепно-мозкові травми»
  - «Проблеми зі спиною / грижа»
  - «Тривога, боязнь різких рухів у дітей»
  - «Контузія»
  - «Психологічні травми / проблеми»
  - «Захворювання по зору»
-
- «Ревматична хвороба серця, кардіологічні розлади»
  - «Хронічний бронхіт»
  - «Онкологія»
  - «Стрес, депресія, порушення сну»
  - «Неврологічні розлади»

Тільки 12 осіб (військових) з опитуваних вже мали статус людини з інвалідністю при зверненні за реабілітаційними послугами.

З них про можливість отримати реабілітаційні послуги дізнавались від:

- **28,33%** - від представників держорганів
- **15%** - від лікарів під час лікування;
- **6,67%** - від волонтерів;
- **8,33%** - від людей, що вже проходили реабілітацію;
- **8,33%** - від ЗМІ;
- **8,33%** - шукали самі та з близькими;
- **3,33%** - від дільничного лікаря.

Більшість опитуваних зазначили, що бракує інформації про порядок та умови отримання реабілітаційних послуг та взагалі про наявність таких послуг.

На жаль, офіційні статистичні дані та/або спостереження фахівців, які підтверджують зв'язок загострення чи наявності захворювання, набутого цивільними особами під час військового конфлікту, відсутні. Жоден з них на цей час не зміг довести зв'язок ушкодження свого здоров'я з військовими подіями, а більшість осіб з опитаних взагалі

не знають про можливість отримання реабілітаційних послуг для відновлення порушеного здоров'я.

Стрес через вимушене переміщення з зони бойових дій, проблеми з працевлаштуванням та житлом, втрати рідних та друзів, а одночасно з цим – припинення багатьох гуманітарних проєктів, не минають без наслідків, тож вже не перший рік ми спостерігаємо за загостренням у людей хронічних захворювань та появою нових серйозних проблем зі здоров'ям. Так, під час проведення дослідження ми мали змогу спілкування з особами, які страждають від онкологічних захворювань. Деякі з них є давніми клієнтами ГП УГСПЛ, зокрема, пані О., історія якої є в [статті про захист прав на отримання соціальної допомоги](#).

ЦИВІЛЬНІ НАБУЛИ ПОРУШЕНЬ ЗДОРОВ'Я ВНАСЛІДОК:

- «Втрати психологічної рівноваги»
- «Пережитих обстрілів»
- «Пережитого кошмару: війни, а потім – переселення»
- «Вимушеного переселення в іншу область – досі не можу знайти своє місце»
- «Загострення хронічних захворювань»

Звичайно, формально на постраждалих осіб повинні були б поширюватися певні послуги чинної системи реабілітації. Незалежно від наявності встановленої інвалідності демобілізовані військовослужбовці та цивільні особи, що набули порушень здоров'я, можуть претендувати на отримання засобів медичного призначення, технічних та інших засобів реабілітації та на санаторно-курортне лікування. Очевидно, що для системи реабілітаційних послуг включення нових категорій мало б супроводжуватись виділенням додаткових асигнувань, а для аналізу потреб місцеві органи влади мусили б володіти кількісними даними. Та як свідчать результати проведеного дослідження, ні з місцевого, ні з обласного бюджетів додаткові кошти на послуги з реабілітації для внутрішньо переміщених осіб не виділяли-

ся, а облік осіб, в тому числі внутрішньо переміщених, у яких виявлені хвороби або загострення хвороб внаслідок збройного конфлікту не ведеться.

Рішенням сесії Сумської обласної ради 22.12.2016 р. прийнята Обласна комплексна програма соціального захисту населення на 2017-2021 роки, один із розділів якої «Родина Героя» спрямований на соціальну підтримку учасників АТО/ООС та членів їх сімей за кошти обласного бюджету. Має на меті створення умов для реабілітації та інтеграції осіб з обмеженими фізичними можливостями, посилення соціального захисту та соціальної підтримки постраждалих та сімей загиблих при виконанні службового обов'язку в зоні проведення антитерористичної операції (операції Об'єднаних сил), учасників бойових дій на території інших держав (воїнів-інтернаціоналістів), сімей загиблих учасників бойових дій на території інших держав. Розділом передбачені заходи, направлені на матеріальну підтримку постраждалих та сімей загиблих (померлих) при виконанні службового обов'язку під час АТО/ООС:

- надання одноразової матеріальної допомоги постраждалим (25 тис. гривень) та сім'ям загиблих (померлих) при виконанні службового обов'язку під час АТО/ООС (100 тис. гривень);
- надання одноразової матеріальної допомоги сім'ям загиблих при виконанні службового обов'язку під час АТО/ООС на поліпшення житлово- побутових умов проживання (34 тис. гривень);
- забезпечення твердим . паливом (дровами, торфобрикетами) сімей учасників АТО/ООС;
- надання адресної грошової допомоги учасникам АТО/ООС та сім'ям загиблих за проходження обстеження методом магнітно-резонансної томографії;
- забезпечення відшкодування за встановлення пам'ятників та облаштування місць поховання загиблих (померлих) учасників АТО/ООС;
- надання соціальної підтримки особам, які брали участь в АТО/ООС у складі добровольчих формувань, але не мають посвідчення учасника бойових дій;
- надання разової грошової допомоги батькам загиблих (тим, що пропали безвісти) померлих учасників АТО/ООС.

Під час підготовки звіту, нам стало відомо, що програма дійсно діє, так, наприклад, на засідання комісії, що відбулось 02.03.2020 р. подано 5 заяв військовослужбовцями, які отримали ушкодження здоров'я під час виконання бойового завдання в зоні проведення антитерористичної операції (операції Об'єднаних сил). Прийнято рішення щодо надання одноразової матеріальної допомоги по 25 тис. грн. усім заявникам.

Всього з початку цього року надано одноразову матеріальну допомогу 2 сім'ям загиблих (померлих) учасників АТО та 17 постраждалим учасникам АТО/ООС на загальну суму 625 тис. грн. Крім того, 2 сім'ї загиблих (померлих) учасників АТО отримали матеріальну допомогу на поліпшення житлово-побутових умов проживання на загальну суму 68 тис. грн.

Інформація щодо допомоги військовослужбовцям регулярно оновлюється на сайті Сумської міської ради, Департаменту соціального захисту населення Сумської ОДА.

Всього, в рамках Обласної комплексної програми соціального захисту населення на 2017-2021 р. з обласного бюджету у 2019 р.:

- надано матеріальну допомогу 16 сім'ям загиблих та 142 постраждалим військовослужбовцям, які брали участь в АТО/ООС на загальну суму 4,8 млн грн, 16 сім'ям загиблих – на поліпшення матеріально-побутових умов на загальну суму 433,5 тис. грн;
- забезпечено твердим паливом 1494 сім'ї військовослужбовців, або надано компенсацію замість нього – на загальну суму 4 млн грн;
- виплачено компенсацію за проходження обстеження методом магнітно-резонансної томографії 29 військовослужбовцю на загальну суму 36,2 тис. грн;
- відшкодовано вартість робіт із встановлення пам'ятників та облаштування місць поховання загиблих (померлих) воїнів 13 родинам на загальну суму 142,9 тис. грн;

Місцевими аналогічними програмами надано фінансову допомогу для вирішення різних проблем 18,8 тис. сім'ям на загальну суму 36,4 млн гривень.

Із державного бюджету Сумській області для виплати компенсації на придбання житла передбачені кошти в сумі 9,4 млн грн, що дало змогу перерахувати кошти 2 сім'ям загиблих військовослужбовців, 5

особам з інвалідністю внаслідок війни I-II групи та 2 учасникам бойових дій із числа внутрішньо переміщених осіб, які потребували поліпшення житлових умов. Так, станом на 01.01.2020 р. за рахунок виплаченої компенсації 3 особи з інвалідністю внаслідок війни I-II групи, 1 сім'я загиблого військовослужбовця та 1 учасник бойових дій із числа внутрішньо переміщених осіб придбали житло.

Для професійного навчання 198 учасників АТО/ООС укладено 115 договорів з навчальними закладами на загальну суму 1,1 млн грн.

136 демобілізованих бійців отримали послуги із санаторно-курортного лікування на суму 1,2 млн грн.

Під час аналізу документів, ми дізналися що Програмою передбачено надання адресної грошової допомоги соціально-незахищеним верствам населення. Зазначена допомога надається за рахунок коштів обласного бюджету у межах асигнувань та у розмірах, передбачених в обласному бюджеті на виконання Обласної комплексної програми соціального захисту населення на 2017-2021 роки, відповідно до протоколу засідання робочої групи з питань надання матеріальної допомоги мешканцям Сумської області, які опинилися в складних життєвих обставинах, утвореної згідно з розпорядженням голови Сумської обласної державної адміністрації, або поданого обласною державною адміністрацією проекту рішення про внесення змін до рішення про обласний бюджет Сумської області на відповідний рік, в якому зазначаються отримувач, обсяги та напрями використання коштів. На жаль, інформації щодо допомоги ВПО, які постраждали внаслідок військового конфлікту, мали поранення або загострення захворювання, в рамках цієї програми, не має. Більше того, жоден з опитуваних цивільних не знає про існування можливості звернення по адресну допомогу. Одночасно з цим, двоє осіб з опитуваних під час дослідження, вимушені були відмовитись від усіх необхідних реабілітаційних послуг та засобів через їх вартість, а 4 особи отримали кошти на реабілітаційні послуги та засоби від благодійних організацій / волонтерів.

4. Психологічна та психотерапевтична реабілітаційна допомога

За офіційною інформацією, в рамках Обласної комплексної програми соціального захисту населення на 2017-2021 р., 71 учасник АТО/ОСС мав змогу отримати послуги із психологічної реабілітації на загальну суму 748,2 тис. грн. Нажаль, які саме це були послуги, не уточняється, але вище вже було зазначено про діяльність психолога в [КУ «Центр учасників бойових дій»](#), який регулярно звітується на сайті установи про доволі активну роботу. До психологічних послуг, які отримують учасники бойових дій та члени їх сімей відноситься: психологічне консультування, психодіагностика, психологічна просвіта, психокорекційна робота.

Крім того, послуги з психологічної реабілітації надаються психологами та лікарями-психотерапевтами міського суїцидологічного центру КУ «Сумська міська клінічна лікарня №5». За офіційною інформацією, до психологів «Телефону довіри» суїцидологічного центру звернень та телефонних дзвінків військовослужбовців, які знаходилися в зоні АТО та їх родичів **не зареєстровано** станом на лютий 2020 р.

Також, у межах Сумської міської об'єднаної територіальної громади для усіх, хто потребує психологічної допомоги (на базі обласного наркологічного диспансеру), впроваджена телефонна лінія екстреної психологічної допомоги цілодобово, анонімно та безкоштовно за номерами телефонів: 780-000 та +380509144024. **Чи поступали на неї звернення від учасників АТО або переселенців – невідомо.**

За звітом Департаменту Сумської ОДА, з метою вирішення ряду пріоритетних суспільно важливих соціальних проблем окремих категорій населення, підвищення ефективності взаємодії та партнерських відносин органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадського суспільства затверджено Обласну цільову соціальну програму розв'язання пріоритетних проблем з використанням механізму соціального замовлення на 2019 р. Один із напрямків якої націлений на виявлення осіб з ознаками посттравматичного стресового розладу серед демобілізованих учасників АТО, членів їх сімей та членів сімей загиблих; надання послуг

соціально-психологічної реабілітації учасникам АТО та членам їх сімей; організація взаємодії усіх суб'єктів, які беруть участь у здійсненні соціальних заходів для учасників АТО та членів їх сімей. Ці послуги надавалися БО [«Громадський Фонд «Суми»](#) 147 особам на загальну суму 40 тис. грн. **Нажаль, на сайті фонду не зазначені конкретні заходи по психологічній реабілітації учасників АТО/ОСС за вказаний період, окрім** активності в рамках проекту «Сім'я героя».

Якщо по відношенню до людей, що пройшли бойові дії та мали свій досвід у війні, вважається безперечною необхідність психологічної підтримки, з цивільними особами, які також постраждали внаслідок військового конфлікту, перш за все, отримавши травматичний досвід внутрішнього переселення, ситуація інша.

Серед внутрішньо переміщених осіб, які офіційно стоять на обліку в Сумській області, більшу кількість становлять соціально уразливі категорії населення (люди з особливими потребами, похилого віку, самотні батьки, малозабезпечені тощо), і обставини переселення посилюють фактори ризику для них. Під час юридичного консультування в ГП УГСПЛ періодично підіймаються питання відчуття несприйняття зі сторони приймаючої громади. Це є суттєвою перешкодою для побудови нових стосунків, працевлаштування за місцем переселення. Більшості з них важко чи неможливо влаштуватися на новому місці відповідно до звичних умов життя та соціального статусу. Часто їм доводиться змінювати життєві орієнтири та набувати нових як професійних, так і соціальних навичок. Адаптація переселенців значною мірою залежить від готовності приймаючої громади їх, як нових членів громади, а не просто тимчасових мешканців. Після травматичних подій, які відбулися у зв'язку зі збройним конфліктом, багато хто з переселенців перебував в стресовому стані та переживав нові психологічні травми, пов'язані з переїздом і влаштуванням на новому місці, а зараз, після 6 років проживання на новому місці, все ще відчуває відсутність приналежності до приймаючої громади.

«Не знаю, чи потрібна мені психологічна підтримка» – зазначили 15% опитаних ВПО, які набули погіршень здоров'я внаслідок захворювання, хоча майже кожен з них згадував про стрес та певні психологічні проблеми. 1 особа зазначила, що послуги з психологіч-

ної реабілітації було запропоновано лікарями під час стаціонарного лікування травм та / або інших набутих порушень здоров'я. Ще 3 особи, які відмічають у себе порушення здоров'я внаслідок вимушеного переселення (категорія інше – відкрите питання), звертаючись з різних причин до лікарів вторинної медичної ланки, зазначили про пропозиції від медичних працівників отримати також і психологічну допомогу. Це відображає неможливість самостійно оцінити свій моральний стан.

Відмітимо, що саме зараз, через 6 років після переселення, в деяких родинах постало питання необхідності звернення до психологів з різних причин. Нажаль, більшість опитуваних відмітило лише можливість отримати консультації в Сумському міському центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Як зазначають фахівці з психології, у людей, які переселилися з районів бойових дій, розвиваються посттравматичні розлади або окремі симптоми порушення адаптації. Так, протягом певного періоду часу симптоматика поступово має вщухнути, за умови соціалізації, успішного працевлаштування повинно наступити самостійне видужання, але іноді порушення переходить в хронічний розлад та потребує кваліфікованої допомоги. Найбільш вразлива група – це діти, підлітки та особи похилого віку. Так діти можуть переймати симптоми від батьків або інших близьких людей. Найбільш поширена проблема перейнятих симптомів серед дітей, батьки яких вже мають постстресовий розлад. Тому важливо якомога ефективніше і вчасно надавати допомогу сім'ям, що мають подібні розлади.

За розповіддю однієї з опитуваних, її син впав в депресію після того, як відвідав одноразово Луганськ після переселення. В Сумах на новому місці пройшов підлітковий вік парубка, зараз він вже повнолітній, але не може впоратись з пережитим стресом, потребує допомоги кваліфікованого спеціаліста, адже має повну апатію до життя, покинув навчання, нічим не цікавиться. Родина є двічі переселеною не за власним бажанням (вперше внаслідок аварії на Чорнобильській катастрофи). Жінка розповідає: **«Ми стикнулись з тим, що нічого не було організовано під час переселення внаслідок війни. грошей не було, ми вимушені були відновлювати документи**

(одна дитина в родині має інвалідність), подяка саме волонтерам, які на той момент допомагали продуктами і всім чим могли, але держава на той момент нічого не пропонувала. Не одразу після переїзду в Суми нам дали можливість пожити в пансіонаті 3 місяці... Але і зараз, за 6 років, у нас в родині не всі отримали статус ВПО. Чоловік не отримав досі статус переселенця через проблему з документами. Внаслідок пережитих обстрілів він має серйозні ускладнення зі здоров'ям, оформив інвалідність».

Ще одна жінка розповіла про сина, у якого після проживання на новому місці з'явилися певні неврологічні розлади. Деякий час вона отримувала послуги психолога в Сумському міському центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, але відмічає, що потребує більш дієвої допомоги, готова звернутись до приватного психолога, але тих спеціалістів, які мають досвід роботи з дитячими травмами знайти не так просто. За словами жінки, декілька психологів одразу відмовляються, коли дізнаються, що працювати треба з дитиною, яка пережила досвід обстрілів та вимушеного переселення.

Одна з доньок іншої переселенки, цілком успішної жінки, яка працювала за спеціальністю (викладач в ЗВО), після 6 років проживання в м. Суми, незважаючи на час, все ще має порушення сну та страх перед гучними звуками.

Взагалі, за оцінкою експертів, системи саме психологічної реабілітації навіть для учасників АТО/ООС в Україні в цілому не налагоджено: не вистачає фахівців, замало центрів і здебільшого вони розташовані в великих містах. Висловлюються зауваження щодо відсутності психологів в армії, які б надавали екстрену та профілактичну допомогу. В маленьких та віддалених містах області це реальна проблема, яка не вирішується роками, адже психологів при центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді не вистачає на всіх, хто потребує допомоги, а отримати кваліфіковану підтримку більше немає де.

5. Послуги медичної реабілітації та первинної медичної допомоги

За офіційною інформацією, закладами охорони здоров'я Сумської області проводяться обов'язкові медичні огляди, у тому числі комплексні, військовослужбовців-учасників АТО. Відома навіть статистика щодо виявлення захворювань, так у лікувально-профілактичних закладах області у січні 2020 р. оглянуто 661 учасника АТО (6,2%), у тому числі 48 осіб з обмеженими фізичними можливостями (18,3%). Комплексно оглянуто 488 осіб - 4,6%. Виявлено 95 випадків захворювань, у тому числі 14 - вперше. При зверненні за медичною допомогою учасники антитерористичної операції обстежені на: туберкульоз методом флюорографії органів грудної клітки 463 особи (70% від оглянутих); ВІЛ/СНІД - 47 осіб (7,1%); гепатити - 33 особи (5%); інфекції, що передаються статевим шляхом - 112 осіб (17%). Згідно показань 58 особам проведені додаткові методи обстеження.

Якщо всі опитані учасники бойових дій перебували у госпіталі ветеранів або відвідували центр допомоги учасникам АТО які певним чином намагаються реагувати на потреби та необхідність надання реабілітаційних послуг, то цивільні постраждалі особи, за поодинокими винятками, отримували певний набір послуг лише звертаючись до місцевих лікарень загальної медицини або до сімейного лікаря.

На питання: «Чи несли Ви витрати за отримання реабілітаційних послуг та допоміжних засобів?» 11% цивільних осіб, які набули погіршення здоров'я внаслідок захворювання відповіли, що послуги були безкоштовними, отриманими від держави. 4 % опитаних осіб зазначили про залучення коштів від благодійних організацій. Серед тих осіб, які зазначили погіршення здоров'я з інших причин (в більшості, через пережитий стрес внаслідок вимушеного переселення – питання «інше»), схожа картина: 19 % зазначають безкоштовність послуг, 11 % отримали підтримку від благодійних організацій та волонтерів. Але при цьому 7% осіб з цієї категорії опитуваних зазначили, що вимушені були відмовитись від усіх необхідних послуг через їхню вартість.

Під час спроби оцінити якість отриманих послуг 9 респондентів зазначили, що послуги були якісними, але їх було недостатньо, 10 осіб не отримали тих послуг, на які розраховували, хоча фахівці намага-

лися приділити їм увагу; 2 осіб зазначили, що послуги не відповідали їх очікуванням; лише 1 особа з опитуваних отримала те, що очікувала.

Нам відомі випадки, коли переселенці вимушені писати офіційні заяви на імена головних лікарів медичних закладів щодо неможливості сплачувати послуги з лікування через складні життєві обставини та нагадувати про свій статус. Зазвичай, після написання подібної заяви, отримання безкоштовних ліків вирішується повністю або частково. Також відомі випадки допомоги благодійників переселенцям, які не мали можливості навіть пройти обстеження (аналізи, КТ, МРТ). Втім, також відомі випадки отримання безкоштовного лікування, в тому числі, компонентів крові.

Проаналізована інформація свідчить про неоднаковий підхід до виявлення потреб та вирішення проблем ВПО, та в цілому про відсутність системної оцінки здоров'я та надання медичних та реабілітаційних послуг. Окремого дослідження, на наш погляд, потребує визначення доступності програм соціального захисту ветеранів та їх ефективності, можливо, з орієнтуванням на досвід найкращих практик соціального захисту ветеранів в інших областях.

Рекомендації

1. Розробити механізм обліку та системної оцінку потреб жертв збройного конфлікту (проведення опитувань співробітниками підпорядкованих служб та установ соціального захисту; замовлення відповідного дослідження у неурядових організацій).
2. Розробити та затвердити програми (або передбачити окремі заходи) щодо надання медичних, оздоровчих, соціально-психологічних, реабілітаційних послуг цивільним постраждалим особам.
3. При розробці нових програм та оновленні вже діючих, брати до уваги наявність в громаді дітей, які мають статус постраждалих внаслідок військового конфлікту.
4. Передбачити видатки з міського бюджету щодо надання компенсацій на оздоровлення особам з числа ВПО, які цього потребують.
5. Активізувати інформування цільової аудиторії про вже існуючі програми (заходи) щодо надання допомоги постраждалим учасникам бойових дій, АТО, ОСС та цивільним особам.
6. При прийнятті нових програм та/або оновленні вже діючих, провести дослідження доступності програм соціального захисту для ветеранів та їх ефективності, з урахуванням досвіду найкращих практик соціального захисту з інших областей України.
7. Проаналізувати діяльність ГО, які працювали в рамках використання механізму соціального замовлення на 2019 р., щодо доцільності та ефективності заходів, звернути їх увагу на необхідність прозорості та регулярності звітування.
8. Вивчити потреби та за необхідністю організувати навчання психологів, які зможуть надавати психологічну допомогу постраждалим внаслідок військового конфлікту.
9. Забезпечувати виїзди необхідних фахівців (психологів, соціальних працівників, медиків, реабілітологів) у віддалені райони регіону.
10. Проаналізувати можливість обслуговування на базі КУ «Центр допомоги учасникам АТО та членам їх сімей також і цивільних постраждалих».